YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA FANINING PREDMETI, MAQSADI HAMDA ASOSIY VAZIFALARI

Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti surdo tarjimonlik yonalishi talabalari
Zoirova Navroza Sobir qizi
zairovanavroza@gmail.com
Muhiddinova Sarvinoz Shavkatbek qizi
smuhiddinova71@gmail.com
Ilmiy rahbar : **Abdurasulov Jaxongirmirzo**

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida yosh va pedagogik psixologiya fanining tutgan o‘rni, uning predmeti va strategik maqsadlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda "raqamli avlod" (Gen Z va Alpha) vakillarining kognitiv rivojlanish xususiyatlari, yosh krizislarining dinamikasi hamda ta’lim jarayonida metakognitiv kompetensiyalarni shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekiston psixologiya maktabi namoyandalarining ilmiy qarashlari asosida fanning diagnostik, korreksion va aksiologik vazifalari klasterli usulda tasniflangan hamda neyropedagogik yondashuvlarning istiqbollari bashorat qilingan.

Kalit so‘zlar: yosh psixologiyasi, pedagogik psixologiya, ontogenez, metakognitsiya, yaqin rivojlanish zonasi, raqamli avlod, neyropedagogika, stexiometrik muvozanat.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya davrida inson kapitalini rivojlantirish masalasi fundamental fanlar oldiga yangi strategik vazifalarni qo‘ymoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar shaxsning intellektual va psixofizik taraqqiyoti qonuniyatlarini chuqur o‘rganishni taqozo etadi [1]. Yosh va pedagogik psixologiya fanlarining integratsiyasi ta’lim oluvchining ontogenetik rivojlanish bosqichlarini pedagogik ta’sir mexanizmlari bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Ushbu fanlar majmuasi ta’lim jarayonining subyekt-subyekt paradigmasini ilmiy jihatdan asoslab, o‘quvchi shaxsining dinamik o‘zgarishlarini tizimli monitoring qilishning metodologik asosi bo‘lib xizmat qiladi [2]. Bugungi kunda yosh davrlari psixologiyasida "akseleratsiya" (tezkor rivojlanish) va "retardatsiya" (rivojlanishdan ortda qolish) kabi hodisalarning ijtimoiy-psixologik determinatsiyasi murakkablashib bormoqda [3]. Pedagogik psixologiya doirasida esa ta’lim mazmunining shaxs ehtiyojlariga adekvatligi masalasi ochiq qolmoqda. Muammo shundaki, an’anaviy yondashuvlar ko‘pincha yosh xususiyatlarini faqat biologik determinantlar sifatida talqin etadi, vaholanki, zamonaviy axborot muhiti bolaning kognitiv rivojlanish trayektoriyasini tubdan o‘zgartirib yubordi [4]. Shu sababli, ushbu fanning predmeti, maqsadi va vazifalarini zamonaviy psixologik maktablar (biogenetik, sotsiogenetik va psixogenetik) prizmasidan qayta tahlil qilish zaruriyati yuzaga kelmoqda [5].Tadqiqot obyekti sifatida insonning ontogenezdagi psixik ta raqqiyoti hamda ta’lim va tarbiya jarayonidagi psixofiziologik o‘zgarishlar majmui olingan. Tadqiqot predmeti — yosh va pedagogik psixologiya fanining fundamental tushunchalari, uning inson kamolotini ta’minlashdagi qonuniyatlari, shuningdek, ta’lim subyektlari o‘rtasidagi munosabatlarning psixologik mexanizmlari hisoblanadi [6].

Maqolaning asosiy maqsadi — yosh va pedagogik psixologiya fanining fanlar tizimidagi o‘rnini aniqlash, uning predmet sohasini zamonaviy ilmiy qarashlar asosida tahlil qilish va istiqbolli vazifalarini belgilashdan iborat. O‘zbekistonlik olim E.G‘. G‘oziyev ta’kidlaganidek, fanning vazifalari shaxsning faoliyat jarayonidagi o‘zgarishlarini qamrab olishi lozim [7]. Mazkur maqolada ilk bor yosh va pedagogik psixologiya fanining vazifalari "raqamli avlod" (Gen Z va Alpha) psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda tahrir qilinadi [8]. Shuningdek, fanning predmeti nafaqat ta’lim oluvchi, balki o‘qituvchi va ota-onaning ham psixologik kompetentligini qamrab oluvchi yaxlit tizim sifatida talqin etiladi [9].

Olib borilgan nazariy tahlil va metodologik sintez natijasida yosh va pedagogik psixologiya fanining predmeti, maqsadi va vazifalari bo‘yicha quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy bosqichda yosh psixologiyasining predmeti faqatgina bolalik va o‘smirlik davri bilan cheklanib qolmay, insonning butun hayot yo‘li (akmeologik davr va gerontopsixologiya) davomidagi psixik taraqqiyot dinamikasini qamrab oladi. Pedagogik psixologiya predmeti esa "o‘qituvchi – o‘quvchi" tizimidan "shaxs – raqamli ta’lim muhiti – ijtimoiy ekotizim" modeliga o‘tganligi aniqlandi. Fanning strategik maqsadi faqat bilim berish emas, balki "Metakognitiv kompetensiyalarni shakllantirish" (o‘rganishni o‘rganish) ekanligi isbotlandi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim samaradorligi o‘quvchining intellektual koeffitsienti (IQ) bilan emas, balki uning hissiy intellekti (EQ) va kognitiv moslashuvchanligi (CQ) bilan korrelyatsiya qiladi.

Kelajakda yosh va pedagogik psixologiya fanining asosiy vazifasi "neyropedagogika" tamoyillariga tayanadi. Ya’ni, ta’lim dasturlari miya yarim sharlari funksional asimmetriyasi va neyronlararo aloqalarning shakllanish tezligiga mos ravishda individualizatsiya qilinadi. Yosh va pedagogik psixologiya fanining predmet sohasi va funksional vazifalarini tahlil qilish jarayonida olingan natijalar bir qator fundamental va amaliy masalalarni muhokama qilishga zamin yaratadi. Predmet sohasidagi paradigmal o‘zgarishlar. Tadqiqotimiz natijalari shuni ko‘rsatadiki, yosh psixologiyasi predmeti klassik tushunchadagi "biologik yetilish" chegarasidan chiqib, "ijtimoiy konstruktivizm" (L.Vigotskiy) va "kognitiv rivojlanish" (J.Piaje) nazariyalari bilan yanada chuqurroq integratsiyalashgan. Muhokama qilinayotgan asosiy masala shundaki, zamonaviy axborotlashgan jamiyatda "psixologik yosh" va "xronologik yosh" o‘rtasidagi tafovut ortib bormoqda. O‘zbekistonlik olim E.G‘. G‘oziyev ta’kidlaganidek, insonning ruhiy taraqqiyoti faqat yoshga bog‘liq emas, balki u faoliyat va muloqot tizimidagi o‘rni bilan belgilanadi. Bu esa fanning predmetini dinamik tizim sifatida qayta talqin qilishni taqozo etadi. Ta’lim va rivojlanishning o‘zaro bog‘liqligi. Pedagogik psixologiyaning maqsadi borasida ilmiy doiralarda ikki xil yondashuv mavjud. Birinchi yondashuv (biogenetik) rivojlanishni ta’limdan oldinda yuruvchi jarayon deb bilsa, ikkinchi yondashuv (L.Vigotskiy maktabi) ta’lim rivojlanishni "yetaklovchi" kuch ekanligini ilgari suradi. Bizning tahlillarimiz ikkinchi yondashuvni qo‘llab-quvvatlaydi: zamonaviy pedagogik psixologiyaning maqsadi — bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ni (Zone of Proximal Development) to‘g‘ri aniqlash va uni tizimli ravishda kengaytirib borishdir. O‘zbekiston psixologiya maktabining hissasi. Muhokama jarayonida M.G. Davletshin tomonidan ilgari surilgan "texnik tafakkur" va "pedagogik qobiliyatlar" konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Olimning qarashlariga ko‘ra, pedagogik psixologiyaning vazifasi nafaqat o‘quvchini, balki o‘qituvchi shaxsini ham psixologik tayyorlashdir. V.M. Karimova tadqiqotlarida esa ijtimoiy psixologiya va yosh psixologiyasi chorrahasida "oila psixologiyasi"ning o‘rni beqiyosligi ko‘rsatilgan. Bizning natijalarimiz shuni tasdiqlaydiki,

fanning vazifalarini oila va mahalla instituti ta'sirini hisobga olmasdan turib to'liq bajarib bo'lmaydi. Raqamli muhit va kognitiv rivojlanish muammosi. Zamonaviy "Screen Time" (ekran vaqti) omili yosh psixologiyasi vazifalariga yangi punktlarni qo'shmoqda. Masalan, "klip simon fikrlash" (clip thinking) hodisasi o'quvchilarning diqqat konsentratsiyasini pasaytirmoqda. Muhokama shuni ko'rsatadiki, pedagogik psixologiya endilikda nafaqat o'qitish metodikasini, balki raqamli gigiyena va kiber-psixologik barqarorlikni shakllantirish vazifasini ham o'z zimmasiga olishi kerak. Ilmiy prognoz va ziddiyatlar. Kelajakda fanning vazifalari neyropedagogikaga ko'proq yo'naltirilishi kutilmoqda. Biroq, bu yerda axloqiy ziddiyat yuzaga keladi: texnologik yondashuv shaxsning emotsional dunyosini chetga surib qo'ymaydimi? Muhokama yakunida shuni aytish mumkinki, yosh va pedagogik psixologiya fanining maqsadi — texnologik taraqqiyot va insoniy qadriyatlar (humanizm) o'rtasidagi muvozanatni saqlashdan iboratdir.

Xulosa. Yosh va pedagogik psixologiya fanining zamonaviy holatini tizimli tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda klassik "biologik yetilish" tushunchasidan voz kechilib, insonning raqamli axborot muhitidagi ontogenetik transformatsiyasi fanning yangi predmeti sifatida shakllandi va bu subyektning kognitiv hamda emotsional rivojlanishini yaxlit ekotizimda o'rganishni taqozo etmoqda. Ta'lim jarayonining strategik maqsadi shunchaki axborot uzatishdan o'quvchining metakognitiv boshqaruv va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirildi, shu bilan birga neyropedagogik qonuniyatlarni amaliyotga joriy etish, raqamli avlodga xos "klip simon fikrlash" oqibatlarini bartaraf etish hamda ta'limni shaxsiylashtirilgan trayektoriya asosida qurish fanning ustuvor vazifalari sifatida belgilandi. O'zbekiston psixologiya maktabi asoschilari E.G'oziyev va M.Davletshin tomonidan ilgari surilgan faoliyatli yondashuv tamoyillari bugungi kunda "oila-maktab-mahalla" hamkorligining psixologik drayveri bo'lib xizmat qilishi ilmiy asoslanib, mazkur fan raqamli jamiyatda inson kapitalini shakllantirishning fundamental kafolati hamda ta'lim barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil ekanligi tasdiqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). *O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida*. PF-5712-son. Toshkent. (Konsepsiya matni, 12-14-betlar).
2. Davletshin, M. G. (2002). *Psixologiya va pedagogika*. Toshkent: O'zbekiston. (45-bet).
3. G'oziyev, E. G'. (2010). *Umumiy psixologiya*. Toshkent: Universitet. (88-90-betlar).
4. Piaget, J. (1952). *The Origins of Intelligence in Children*. New York: International Universities Press. (p. 112).
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (pp. 56-58).
6. Karimova, V. M. (2000). *Ijtimoiy psixologiya*. Toshkent: Fan. (32-bet).
7. G'oziyev, E. G'. (1994). *Yosh davrlari psixologiyasi*. Toshkent: O'qituvchi. (102-105-betlar).
8. Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. (p. 4).
9. Nishonova, Z. T. (2005). *Mustaqil fikrlash psixologiyasi*. Toshkent: Fan. (74-bet).